

Recenzja książki pod red. Beaty Jachimczak,
Katarzyny Pawelczak, Anety Wojciechowskiej pt.
*Miejsce Innego we współczesnych naukach
o wychowaniu. Inny w przestrzeni społecznej*,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2014

Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu. Inny w przestrzeni społecznej to szósta już publikacja z tej serii, zawierająca zbiór artykułów poruszających tematykę kształcenia, komunikacji, wychowania Innego, nie tylko w odniesieniu do teorii, ale i do praktyki. Autorzy zwracają szczególną uwagę na rolę i miejsce Innego we współczesnym społeczeństwie zarówno w zakresie definiowania jego specjalnych potrzeb związanych z wypełnianiem ról społecznych, wsparciem merytorycznym i psychologicznym, jak również sytuacji edukacyjnej i życiowej oraz zatrudnienia.

Prezentowana publikacja została podzielona na trzy zasadnicze części. Pierwsza pt. „Inny w przestrzeni edukacyjnej” porusza zagadnienie wyzwań współczesnej edukacji. Jak podkreślają autorzy, ze względu na zachodzące współcześnie zmiany: kulturowe, technologiczne, ekonomiczne, społeczne, również współczesna edukacja musi się zmieniać. Wraz z globalizacją pojawia się bowiem wiele norm i wzorców kulturowych, jak i różnego rodzaju systemów wartości oraz ofert edukacyjnych, a zarazem tendencja do ich unifikacji. W kontekście edukacji czynnik kulturowy stanowi niezwykle istotny element globalizacji, który wpływa na kształtowanie się postaw młodego człowieka. Zachodzące w tym zakresie zmiany wymagają przewartościowania myślenia i nowego sposobu pojmowania edukacji. Globalizacja wiąże się również ze zmianami w komunikacji dokonującymi się pod wpływem rewolucji naukowo-technicznej. Ryzykowne zachowania

i ryzykowna komunikacja w Internecie są ściśle powiązane z uzależnieniami od ICT (*Information and Communication Technology*) i stanowią nowe wyzwanie dla edukacji.

Kolejną ważną kwestią jest przygotowanie uczniów niepełnosprawnych i pełnosprawnych do współpracy. Współcześnie w polskim społeczeństwie można bowiem zauważyć takie niepokojące zjawiska, jak: zanik więzi społecznych, niski poziom zaufania, społeczne wykluczenie różnych kategorii inności, w tym osób z niepełnosprawnością, czy też małe zaangażowanie obywatelskie. Jak pokazują prezentowane badania, uczniowie pełnosprawni o wiele gorzej współpracują z rówieśnikami o specjalnych potrzebach edukacyjnych w grupie mieszanej w porównaniu z grupami jednorodnymi. Jeżeli nie przygotowuje się jednych i drugich uczniów do współpracy, to prawdopodobnie, jak podkreśla autor, pełnosprawni będą woleli współdziałać ze sobą, a niepełnosprawnych rówieśników mogą postrzegać jako mniej atrakcyjnych i kompetentnych do realizacji wspólnych zamierzeń. Ponadto pełnosprawni uczniowie mogą blokować, ograniczać i wyłączać niepełnosprawnych kolegów, zaś uczniowie z niepełnosprawnością biernie czekać, aż zadanie zostanie wykonane bez ich udziału. Dlatego tak ważne jest budowanie kapitału społecznego, a jednym ze sposobów na to jest edukacja, w której uwzględnia się przygotowanie uczniów do współpracy. Umiejętność współpracy nie jest bowiem dana człowiekowi raz na zawsze i nie rozwija się wraz z wiekiem. Współpraca uruchamia zasoby kapitału społecznego, dlatego warto jej uczyć dzieci i młodzież.

Kolejne poruszone w książce zagadnienie dotyczy uczniów z zaburzeniami psychicznymi. Jak pokazują dane z badań światowych, od 10% do 20% populacji w tym wieku cierpi na różne zaburzenia psychiczne. Mają one różne konsekwencje dla nauki szkolnej, takie jak zwiększona absencja szkolna. Wpływa ona na stan psychiczny ucznia, jego pozycję szkolną, oceny, w tym oceny z zachowania, stopień opanowania materiału, aspiracje edukacyjne i możliwości kontynuowania edukacji. Autorka prezentuje wiele systemowych rozwiązań tej sytuacji, podkreślając znaczenie działań wielospecjalistycznych, w tym wsparcia udzielanego przez szkoły i poradnie psychologiczno-pedagogiczne.

Bardzo ciekawym zagadnieniem poruszonym w publikacji jest koncepcja *resilience* w kontekście jakości psychicznego rozwoju dzieci ze spektrum zaburzeń autystycznych, która według autorki powinna stanowić inspirację do poszukiwania nowych strategii terapeutycznych, zwiększających szanse pozytywnej adaptacji społecznej, szczególnie w grupie rówieśniczej. Miejsce

dziecka ze spektrum zaburzeń autystycznych jest w społeczeństwie, a pozytywne efekty budowania takiego miejsca zależą jednak od specyfiki organizacji.

W części tej została także poruszona problematyka głuchosłepoty. Autorka przedstawia badania dotyczące funkcjonowania społecznego dzieci głuchoniewidomych. Zauważa, iż dzieci przejawiają wiele zachowań, zarówno prawidłowych, jak i nieprawidłowych, które są różne w zależności od środowiska, w którym dzieci przebywają, oraz od osób, które w danym momencie sprawują nad nimi opiekę.

Podjęty został również temat rodziny z uwzględnieniem gwałtownych zmian społecznych. Znaczącą rolę w utrzymaniu i funkcjonowaniu rodzin, także tych wychowujących dziecko z niepełnosprawnością, odgrywają dziadkowie. Jak podkreśla autorka, profesjonalści muszą być świadomi konieczności wspierania dziadków w ich opiece nad niepełnosprawnym wnukiem oraz przygotowania programów pomocy, które uwzględniałyby potrzeby wszystkich członków rodziny, także tych dalszych. Omówiony został także problem cierpienia rodziców w sytuacji pojawienia się dziecka z niepełnosprawnością w kontekście koncepcji trajektorii – jako następujących po sobie dynamicznych zmian, na które człowiek czy rodzina nie ma wpływu. Autorka podkreśla, że cierpienie stanowi proces, będący nieodłącznym elementem życia każdego człowieka, a szczególnie każdej matki, która urodzi niepełnosprawne dziecko, toteż rodzice muszą nadać temu cierpieniu jakiś sens.

Część druga publikacji to zbiór artykułów poruszających zagadnienie miejsca Innego w przestrzeni społecznej. Przedstawiono w niej problematykę zdolności dzieci i młodzieży, ucznia zdolnego jako ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych w polskiej szkole, podjęto też próbę identyfikacji problemu na podstawie badań przeprowadzonych w ramach realizacji projektu „Zdolni z Pomorza”. Podkreślono także rolę nauczyciela we właściwym rozpoznaniu potrzeb ucznia zdolnego oraz rozwijaniu jego predyspozycji. Przedstawione analizy dotyczące postaw młodych ludzi pokazały, że niezbędne jest wsparcie i pomoc nauczyciela, szczególnie w przypadku osób zamkniętych na zmiany i niezaradnych. W części tej poruszono także problematykę zachowań niepożądanych i ryzykowanych jako tych, które stanowią poważne wyzwanie dla otoczenia dziecka, gdyż utrudniają funkcjonowanie w różnych sferach życia, stając się źródłem problemów w środowisku rodzinnym, szkolnym, a także w procesie oddziaływań terapeutycznych. Podkreślono, że zachowania problemowe powinny być jak najwcześniej iden-

tyfikowane, a oddziaływania profilaktyczne skierowane na dzieci z grup ryzyka oraz ich rodziny. Nie bez znaczenia jest także szczególny charakter zawodu nauczyciela-wychowawcy wymagający umiejętności i kompetencji w podejmowaniu działań w relacjach interpersonalnych z uczniem.

W części tej starano się również ukazać trudności wynikające z wchodzenia w relacje uczniowskie i rówieśnicze osób, których rozwój przebiega nietypowo i które w życiu codziennym doświadczają skutków piętna społecznego. Przedstawiono zatem ogólnie przyjęte wyznaczniki normy, konsekwencje „inności” w przestrzeni edukacyjnej oraz propozycje rozwiązań interwencyjno-pomocowych ukierunkowanych na uczestników powstałych w ten sposób interakcji mieszanych. Ponadto poruszono kwestię teoretycznych podstaw kształcenia specjalnego w formie integracyjnej i włączającej oraz praw ucznia z niepełnosprawnością w systemie oświaty.

Duże wyzwanie, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, dla specjalistów wielu dyscyplin jak pokazują przedstawione w kolejnym artykule, stanowi uczeń z zespołem Aspergera. W wyniku analiz ustalono, jak kształtuje się u nauczycieli z ogólnodostępnych szkół gimnazjalnych wiedza na temat zespołu Aspergera oraz jakie są ich opinie dotyczące edukacji uczniów z tym zaburzeniem. Wykazano, że wiedza w tym zakresie jest zróżnicowana i trudno ją jednoznacznie ocenić. Szczególne problemy z udzieleniem odpowiedzi pojawiły się w związku z zagadnieniem terapii niedyrektywnej oraz specyficznych zaburzeń mowy.

W części tej poruszono również temat biblioterapii i książek literackich dla dzieci niewidomych w młodszych wiekach szkolnym. Jak podkreślają autorzy, bajki mogą pomóc w przygotowaniu dziecka do radzenia sobie w sytuacjach dla niego trudnych, nauczyć je odpowiednich sposobów reagowania czy dostarczyć wzorów zachowania lub wzmocnić posiadane zasoby i kompetencje. Bajka może być również wykorzystywana w sytuacji trudnej, np. w czasie pobytu w szpitalu lub pierwszych dniach w przedszkolu. Przeprowadzone badania wykazały, że książka w rozwoju dziecka niewidomego w młodszych wiekach szkolnym pozwala na realizowanie celów rewalidacyjnych i dydaktyczno-wychowawczych. Kontakt dziecka w młodszych wiekach szkolnym z książką ma służyć głównie rewalidacji, w tym usprawnianiu zmysłów.

Ostatnie zagadnienie w tej części stanowi cyberbuling oraz możliwości zapobiegania mu i interwencji na poziomie edukacji elementarnej. Autorka podkreśla istotę współpracy pomiędzy rodzicami a nauczycielami w tworzeniu programów profilaktycznych ukierunkowanych na cyberprzemoc.

W trzeciej części publikacji zaprezentowano zagadnienia dotyczące wyzwań Inności, modele i rozwiązania. Autorzy artykułów w interesujący sposób przedstawili zarówno problematykę kształcenia studentów, zarządzania kadr kierowniczych, autorytetu przywódczego, jak również sytuację ucznia i nauczyciela w kontekście funkcjonowania społecznego.

Szczególne wyzwanie dla pedagoga/nauczyciela w procesie edukacji stanowi uczeń dwukulturowy. Jak podkreśla autor, wielu Romów kończy edukację na szkole podstawowej i nierzadko jest to szkoła specjalna. Istotny jest również brak specjalnych programów edukacyjnych, a także wykwalifikowanej kadry pedagogicznej. Podjęte badania objęły także przedstawicieli organizacji pozarządowych prowadzących działania na rzecz społeczności romskiej. Omówione zostały kwestie zdrowotne, zatrudnienia, edukacji i przywództwa.

W części tej poruszono także zagadnienia związane z funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnością intelektualną w zakładzie pracy poprzez zaprezentowanie doświadczeń trenerów pracy. Jak podkreśla autorka, głównym argumentem przemawiającym za realizacją koncepcji zatrudnienia wspomagane są niskie wskaźniki zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy, a jej kluczową wartością jest upodmiotowienie osoby z niepełnosprawnością. Korzystając z możliwości zatrudnienia wspomagane, osoby niepełnosprawne mogą decydować o własnym życiu, a także pełnieniu aktywnej roli w społeczeństwie. Przeprowadzone w tym względzie badania w ciekawy sposób prezentują doświadczenia trenerów pracy, a także pozwalają na sformułowanie zaleceń do dalszych działań. Nie bez znaczenia jest również rola ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych, z których – jak pokazują kolejne badania – korzysta 3,6 tys. dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością.

Zagadnienia dotyczące Obcego/Innego w świecie niejasnych wartości i dowolnie używanych znaczeń stanowiły przedmiot badań podjętych w kolejnym artykule. Jak podkreśla autor, w ponowoczesnym świecie zmiennych znaczeń należy zastanowić się, czy pojęcia te wciąż odnoszą się do dotychczasowych kategorii ludzi o specyficznych cechach, powszechnie znanych, czy też zaczęły być stosowane w inny sposób. Inny/Obcy to pojęcia mające uwrażliwić na odmienne postacie, zwykle pojmowane jako różne od otoczenia z powodu faktycznych deficytów. Skutkuje to psychicznym i społecznym odrzuceniem, wyszydzeniem, protekcyjnym traktowaniem czy marginalizowaniem.

W części tej znalazły się także zagadnienia dotyczące funkcjonowania osób z zaburzoną zdolnością komunikacyjną w przestrzeni społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem osób z uszkodzonym słuchem i jąkających się. Autorki w interesujący sposób przedstawiają osoby z zaburzoną zdolnością komunikacyjną w określonych przestrzeniach społecznych, podkreślając, że zdolność komunikowania się z otoczeniem może rozwijać się jedynie w interakcji z innymi, zaś efektem zakłóceń w sytuacjach komunikacyjnych jest poczucie bycia niezrozumianym, Innym.

Funkcja komunikacji, a zwłaszcza dialogu, jest również istotna w relacji więzień – funkcjonariusz. Specyfika komunikacji w tej relacji wynika zarówno z uwarunkowań osobowych skazanego, jego właściwości biopsychosocjalnych, ale także – jak wskazuje autorka – z warunków zewnętrznych, w jakich komunikacja jest realizowana. Powodzenie komunikacji zależy więc tu od umiejętności rozpoznawania różnego rodzaju przeszkód (różnic w postrzeganiu, różnic językowych, emocji, niezgodności komunikatów werbalnych i niewerbalnych), chęci oraz potrzeby działania w celu ich przezwyciężenia.

Kolejny aspekt Inności poruszany w publikacji dotyczy funkcjonowania dorosłych osób z dysleksją. Autorka kolejnego artykułu, prezentując wyniki badań, omawia doświadczenia osób dyslektycznych na poszczególnych etapach edukacji i wypracowywania przez nie odpowiednich strategii zachowań. Jak pokazują przeprowadzone badania, paradoks dysleksji polega na tym, że to szkoła powoduje dysleksję, zwłaszcza w okresie nauki czytania i pisania. Problem ten towarzyszy potem osobie dyslektycznej przez całe życie w różnych obszarach, choć jest już zwykle problemem „oswojonym”, dlatego tak rzadko w okresie dorosłości zgłaszają się one na terapię, korzystając raczej z własnych wypracowanych strategii zachowań.

Tę część publikacji zamykają artykuły poruszające niezwykle ważne zagadnienia współczesnej pedagogiki specjalnej. Pierwszy z nich przedstawia problem wykluczenia kobiet dotkniętych niepełnosprawnością i bezdomnością. Autorka podkreśla, że tylko pogłębiona znajomość tematu i „społecznego modelu niepełnosprawności”, który skupia się na barierach społecznych, w przeciwieństwie do „medycznego modelu niepełnosprawności”, zajmującego się tylko jej medycznymi aspektami, jest właściwym sposobem poszukiwania rozwiązań, opracowywania usług i wsparcia, przygotowywania polityki, przeznaczania środków i określania wpływu polityki na sytuację osób niepełnosprawnych. Drugi artykuł prezentuje wiele pytań i rozważań na temat tego, jaka będzie pedagogika specjalna w XXII wieku, jeśli zamiast współczesnego człowieka miałiby pojawić się inni, bardziej wy-

dajni, szybsi w myśleniu i działaniu, sprawniejsi przedstawiciele postdarwiniowskiej ewolucji rodzaju ludzkiego. W jaki sposób postludzie lub superinteligentne maszyny będą traktowały ludzi, których inteligencja nie zostanie poszerzona? Czy transhumanistyczne technologie sprawią, że staniemy się nieludzczy?

Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu. Inny w przestrzeni społecznej to niewątpliwie ważna publikacja prezentująca najnowsze zagadnienia z zakresu pedagogiki i pedagogiki specjalnej, na które każdy pedagog, nauczyciel powinien zwrócić uwagę. Jej walorem jest nie tylko obszernie teoretyczne ujęcie ww. zagadnień, ale przede wszystkim wiele wskazań i praktycznych rozwiązań dotyczących edukacji i rehabilitacji dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnością, które mogą być niezwykle pomocne zarówno przyszłym, jak i obecnym nauczycielom i specjalistom.

Magdalena Olempska-Wysocka